

A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÉS A MÉDIA KONFLIKTUSA¹

PRANCZ BALÁZS
egyetemi hallgató (PPKE JÁK)

I. Bevezetés

Manapság divattá vált, hogy a jelenkori társadalmi jelenségekért, megoldásra váró problémákért a médiát kiáltjuk ki felelősnek. Nem célom, hogy hasonló gondolatokat megfogalmazva ‘beálljak a sorba’, hiszen ezzel túlságosan leegyszerűsíténék egy annál sokkal összetettebb problémát. Csupán rávilágítani szeretnék egyes aggasztó jelenségekre, vagyis a média szerepét nem eltúlozva bemutatni a büntető igazságszolgáltatással való kapcsolatát.

A rendszerváltással megvalósulhatott a véleménynyilvánítás szabadsága, a médiapiac liberalizációja. Ugyanakkor ennek van egy igen jelentős negatív hatása. A történelem során végig jelen volt a paternalizmus, vagyis az átlagember számára mindig voltak olyan személyek, intézmények, amelyekre felnézhetett, tőlük védelmet és útmutatást remélhetett. Ilyen volt az egyház, az uralkodó, a bíró, a földesúr, de később még a párttitkár is. Egyfajta idealizálás jellemezte ezt. A kialakult kép lerombolhatatlan volt, hiányzott hozzá többek között a megfelelő eszköz. Nem értesülhettek – de nem is akartak igazán – a valóságról, vagyis a gazdasági, politikai, társadalmi rendszerek hibáiról, elnyomásáról, a funkcionáriusok visszaéléseiről. Napjainkra ez alapjaiban változott meg, tanúi lehetünk a ‘bálványok alkonyának’. Sajnos az egyik végletből a másikba estünk. A tágabb értelemben vett közszereplők, közintézmények hiteltelenedését, a beléjük vetett közbizalom csökkenését, megszűnését láthatjuk. Az esetek jelentős részében bármilyen alap nélkül, vagyis egyesek önző magánérdek által vezérelve rombolják a közbizalmat. Jellemző ez mindenhol, azonban a volt szocialista tömbhöz tartozó országokban különösen jelentősek a következményei. A szociális és gazdasági helyzet, a társadalom jelentős részére jellemző szegénység és az ezekkel összefüggő morális válság miatt nem nélkülözhetőek még ezek a kapaszkodók. E jelenség adja vizsgáldásunk hátterét.

¹ A XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia jogi szekciójára (Balatonfüred, 2007. április) készült dolgozat rövidített és átdolgozott változata.

A másik kiindulópont pedig az, hogy a nyilvánosság, mint a közösségi aktusok meghatározó eleme a kezdetektől jelen van. Az igazságszolgáltatás, a bűnös, a rossz felelősségre vonásának igénye egyidős az emberiséggel, az nem csupán az államiságból fakad, a nomád törzsektől a demokratikus államokig mindenhol megtalálható. Ezeket két végpontnak is tekinthetjük. E végpontok közötti fejlődési szakaszra mindvégig jellemző, hogy az igazságszolgáltatás egy közösségi aktus. Korábban nem hiányozhatott ebből egyfajta személyes elem sem: a közösség tagjai mind jelen voltak e kezdetleges eljárás alatt (törzsi bíraskodás), ezzel egyfajta legitimitációt adva az eljárásnak, másrésztől így valósulhatott meg a generális prevenció. A jelenlét napjainkban is megtalálható, csak megváltozott, átalakult, új eszközöket veszünk igénybe. Az államiság megjelenése, az árutermelés, a kapitalizáció, a rohanó életmód már nem teszi lehetővé, hogy mindenki személyesen végigkövesse a felelősségre vonás szakaszait. A passzív, szemlélő tömeg nem tűnt el, csak újfajta eszközt vesz igénybe, egy közvetítő közeget, amelyet médiának is hívhatunk. A korábbi személyes részvétel, és információszerzés tehát megszűnt, és egy sokkal bizonytalanabb forrásra hagyatkozhatunk csak. A véleményt a média formálja, de meg is határozhatja, hiszen az elsődleges forrás szerepét tölti be.² Nem az a különösen aggasztó, hogy befolyásol, hanem az, hogy elsődleges, szinte kizárólagos forrásként szerepel, így ugyanis nincs, ami ellensúlyozhatná ezt a befolyásolást. A média átvesz olyan feladatokat, amelyek korábban a család, az iskola és más kisközösségek feladata volt, és ezzel párhuzamosan az utóbbiak érték közvetítő szerepe eltűnik. „Ma a technika vívmányai élveznek elsőbbséget az emberi tényezővel szemben.”³ Helyzetünket tovább nehezítik a sajtáságos hazai viszonyok, a sokat emlegetett médiaegyensúly hiánya.

A technikai fejlődéssel egyre jelentősebb hatás ér minket a média részéről. A felmerülő problémák megoldása még várat magára, de az már biztos, hogy vissza nem fordulhatunk. A média nyomása alatt vagyunk kénytelenek élni, azonban ha tisztában vagyunk e jelenségekkel, és kellően felkészültek vagyunk, akkor megmaradhatunk annak, ami eddig voltunk: egy szuverén gondolkodó lény, aki saját véleményalkotásra képes.

II. Médiaerőszak, avagy a motivációs szakasz

Már közhely, hogy a média eláraszt minket erőszakkal. Kevés olyan film készül, amelyben ne hálnának meg emberek, ne sérülne meg valaki. A hírműsorok esetében is hasonló a helyzet. A növekvő erőszak mellett a másik meghatározó elem a befolyásolás és a torzítás, hiszen az események valósághű bemutatásán már régen túlléptünk, azt alakítani, formálni kezdték. 1964, Clacton: fiatalok vakációznak, kisebb rendbontással kb. 500 font kárt okoznak. A rendőrségi túlreagálás és az eladhatónak bizonyuló történet hatására 1967-ig vezető helyen szerepeltek az ezzel kapcsolatos hírek az újságokban.⁴ Természetesen az érdeklődés fenntartása végett alakítani kellett a törté-

² vö. BUJÁKI ILDIKÓ: A bv. sajtó- és kommunikációs tevékenységének helyzete, aktuális feladatai. *Börtönügyi Szemle*, 2000/2, 40.

³ DOMONKOS ANDREA: Az agresszív média. *Beliügyi Szemle*, 1998/6, 23.

⁴ vö. CSÁSZI LAJOS: *Tévéerőszak és morális pánik*. Budapest: Új Mandátum, 2003, 16–17.

teken. Egyre nagyobb lett a torzítás, gyakorlatilag valami újat alkottak, „[...] a média tevékenységének eredményeképpen így született meg és vált népszerűvé a hatvanas években az értelmetlenül lázadó vandál fiatalok, a huligánok kategóriája.”⁵ Ez az eset is jó példa arra, hogy a média egyfajta viselkedésmintát is sugároz, a clactoni néhány fiatal egy generáció ‘példaképévé’ vált. E jelenség nálunk is megtalálható. Egyes bűnözőket állítanak be szimpatikusnak, felruházva olyan tulajdonságokkal, amivel nem is rendelkeztek. Gondoljunk csak a Whiskys néven elhíresült Ambrus Attilára, aki modern ‘Robin Hood’-dá vált, így „[...] a ‘kreált sztár’ dicsfénye és a szenzáció maga alá gyűrte az eredeti elképzelést: hiteles képet adni a whiskys rablóról.”⁶ A bűnözők ugyanolyan ‘sztárrá’ váltak, mint például a színészek, zenészek, vagy közéleti emberek. Elítélésük után akár több évvel is rendszeres sajtótémát jelentenek.⁷

„George Orwell szerint Amerikában csodálják a bűnözőt, ha sikeres.”⁸ Jones is rámutat, hogy az újságok, a könyvek és a filmek olyan történetekről szólnak, amelyben főhősök letérnek a jog útjáról. Olyan magatartást mutatnak kívánatosnak, amely nem tiszteli a társadalmat, a normákat.⁹ A tájékoztatás területén is szomorú jelenségeket tapasztalhatunk. Az erőszakos elem az egyik fő meghatározó nézettség-növelő tényező. Vagyis minél megrázóbb egy hír, a nézettsége annál magasabb. Elvárás, hogy brutális, kegyetlen módon történjen az elkövetés, hiszen „[...] egy bűncselekmény akkor érdekes, ha valamilyen tekintetben szokatlan, furcsa.”¹⁰ „A sajtónyilvánosság – úgy látszik – valamiféle ördögi játékszabályok szerint működik. Mi lehet a magyarázata annak, hogy a hír és vele annak hordozója, a tömegkommunikációs termék, mint áru akkor adható el a legjobban, ha sokkoló, miközben a józan ész és az ép erkölcsi érzék tiltakozik ez ellen?”¹¹ A választ magában az emberi jellemekben kell keresni. A szociálpszichológus erről a következőket mondja: „Kulturálisan úgy vagyunk megkonstruálva, hogy a rossz hírekre vagyunk kiéhezve. A negativitás érdekes. Az egész világ-irodalom azt mutatja, hogy a jó hősök unalmasak. Van egy hipotézis, amelyet kialakít és a szocializáció során rögzít bennünk a zsidó-keresztény kultúrkör, hogy a világ igazságos és jóságos. Ebből adódóan az számíthat érdeklődésünkre, ami valamilyen módon felborítja a várakozást.”¹² Szeles András szerint „az emberi természet alapvetően erőszakos”,¹³ ezért „[...] a közönség kedveli az olyan filmeket, melyek főszereplői pszichopáták, illetve sorozatgyilkosok.”¹⁴ Talán egyfajta feszültség-levezetés ez. „Ha végigtekintünk az egyes történelmi korokon, láthatjuk, hogy hosszú időn át az

⁵ CSÁSZI i. m. 18.

⁶ BUJÁKI i. m. 43.

⁷ vö. <http://index.hu/velvet/celeb/viszkis06072/?print>

⁸ KOI GYULA: Szellemi háttér és erkölcsi látóhatár a média és a büntetőeljárás vonatkozásában. (Kézirat) 14.

⁹ vö. DOMONKOS i. m. 25.

¹⁰ B. NÉMETH ZS. – MÜNICH IVÁN – KÓ JÓZSEF: A bűnözés lenyomata a magyar sajtóban. *Valóság*, 1996/12, 57.

¹¹ B. NÉMETH – MÜNICH – KÓ i. m. 52.

¹² RUZSONYI P. – TARI F.: Börtön és média. *Börtönügyi Szemle*, 1997/1, 26.

¹³ SZELES ANDRÁS: *Erőszak a televízióban*. Miskolc: '96 Studio Kft, 2001, 10.

¹⁴ SZELES i. m. 15.

emberiség természetes állapota volt¹⁵ az agresszivitás. A történelem során az ember mindvégig küzdelemre volt ítélve, így az agresszivitásra való hajlam genetikailag kódolva van, amely levezetésre került többek között a háborúk, a vadászat, de még a nyilvános ítélet-végrehajtások által is. Napjainkban ezek mind átalakultak, megszűntek, így csak a virtuális valóságban élhetjük ki e hajlamainkat. Az agressziót tehát el kell fogadnunk. Ha teljesen meg akarnánk szüntetni, valami hasonlót láthatnánk, mint Stanley Kubrick *Gépnarancs* című filmjében.¹⁶

A média hatása a befogadóra sokrétű. Whitehouse szerint „[...] az elgondolható láthatónak, a láthatót csinálhatónak, a csinálhatót pedig elfogadhatónak mutatja be.”¹⁷ „A különös dolgok gyakori közlése csökkenti a ‘különösséget’, a szokatlanságot, növeli a velük kapcsolatos toleranciát, míg az egyhangúság, az eltérő vagy furcsa dolgok ritka megjelenítése fenntartja ezt a status quo-t és csökkenti az elfogadási hajlamot.” – mondja Virág György.¹⁸ Tehát egy ‘circulus vitiosus’-ról van szó, vagyis az erőszakos jelenetekhez előbb-utóbb hozzászokik a néző, így még erőszakosabbakra van szükség, hogy minél több embert sikerüljön a képernyő elé ültetni.

A jelenség különösen aggasztó Konrand Lorenz 1996-os tanulmányának fényében, amelyben rámutatott arra, hogy korszakunkban nem nemzedékről nemzedékre hagyományozódnak a szokások, hanem sokkal meghatározóbbak a különféle divatáramlatok, így a földrajzi távolságoktól függetlenül az adott generációk tagjai sokkal közelebb állnak egymáshoz gondolkodásmódban, viselkedésben, mint a saját felmenőikhez.¹⁹ A generációs szakadék tehát egyre nagyobb, megszűnőben van az ellensúlyozni képes tényező. A fiatalokat egy igen intenzív negatív hatás éri, amelynek a jellemfejlődésre gyakorolt hatása még mindig ismeretlen.²⁰

Milyen hatása lehet vajon mindennek? A kérdés nem válaszolható meg egyértelműen. Korinek László az agresszivitás megjelenítésének hatásáról 4 elméletet²¹ állított fel, amelyek akár egymás mellett is jelentkezhettek:

Katarziselmélet	A tévében látott erőszak valójában erőszakcsökkentő hatású azáltal, hogy levezeti az egyénnek az agressziótöltetét.
Stimulációs elmélet	Utánzásra ösztönzi a befogadót.
Habitualizációs elmélet	Hozzászokik a látottakhoz, egyfajta közömbösséget vált ki.
Inhibíciós elmélet	Az erőszak látványa megbénítja a nézőt.

Közelítsük meg a témát a másik oldalról is. Budapest III. és a VIII. kerületében élők médiafogyasztását vizsgálták. Közismert, hogy a két kerület bűnözési rátája eltérő. Egy

¹⁵ www.oki.hu

¹⁶ vö. uo.

¹⁷ CSÁSZI i. m. 77.

¹⁸ VIRÁG GYÖRGY: *Szex, valóság, média. A szexuális erőszak megjelenítése a tömegtájékoztásban 1993 végén.* (Kriminológiai tanulmányok, 31.) 1994, 171.

¹⁹ vö. DOMONKOS i. m. 24.

²⁰ vö. DOMONKOS i. m. 25.

²¹ vö. DOMONKOS i. m. 34.

amerikai film – Miami Vice – fogadtatását figyelték meg. A VIII. kerületben élők nem tekintették súlyosnak a filmben szereplő történeteket, míg a III. kerületiek túl agresszívnek találták.²²

Ugyanakkor nem az erőszak önmagában a fő probléma, hiszen „[...] minden képzőművészet- és irodalomtörténet az agresszió különböző projektálásának a történeteként is olvasható, az altamirai barlangrajzoktól egészen napjaink művészetéig.”²³ „A médiaerőszakot elítélő kampányok ugyanis nem önmagában az erőszak ábrázolása ellen tiltakoznak, hiszen a Bibliában, Shakespeare műveiben vagy a napi hírekben is bőségesen található erőszak. Az ellenvetés inkább az ábrázolás populáris formáját, a ‘sokkolónak’, ‘szenzációhajásznak’, ‘félelemkeltőnek’, ‘trágárnak’ vagy egyszerűen ‘durvának’ nevezett módját illeti. Vagyis az igazi probléma nem az erőszak, hanem az, ahogyan a populáris kultúra ábrázolja az erőszakot.”²⁴

A túlzott agresszió szerepeltetése ellen számos lépés történt már mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban. Ilyen az USA-ban már elérhető eszköz (‘v-chip’), amely segítségével letiltható a nem kívánt műsor.²⁵ A technikai megoldásokon túl számos szabályozási kísérlet is történt, ilyen az ITC Magatartási Kódexe is.²⁶ Az Egyesült Királyságban ismerik a ‘vívásztó’ intézményét, vagyis egy önkéntes irányelv alapján a televíziós társaságok a műsorkategóriák sugárzását időszávokhoz kötik.²⁷ A Visegrádi Irányelvek is kimondják ezt,²⁸ hasonlóan az Európa Tanács Televíziózás Határok Nélkül című útmutatójához.²⁹ E törekvéseknek megfelelően vezette be A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény a különböző műsorkategóriákat.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a média és az agresszivitás, így a bűnözés között is kapcsolatot találhatunk. Mindezek ellenére nem állíthatjuk, hogy a média – nem jogi értelemben – felbújtó lenne, hiszen ahhoz, hogy valaki bűnözővé váljon, más tényezők is szükségesek. Mindazonáltal az elkövetéshez szükséges mentális állapotot – például fokozott agresszivitást – könnyebben elérheti.

Az erőszakos cselekmények elkövetésére az ösztönzés tehát megvan, de a média a ‘hogyan’ kérdést is megválaszolja az egyre realiztikusabb filmekkel és egyéb műsorokkal. Természetesen ezek célja a szórakoztatás, ezért sokkal nagyobb veszélyt jelenthet, amikor a híradások szolgáltatnak ki operatív információkat. Ilyen történt például a 90-es évek elején, amikor egy túszedés eredményes felszámolása után megjelentek olyan hírek, hogy a menekülő gépkocsijának benzínmérőjét preparálták, így az nem a valós üzemanyag-mennyiséget mutatta. Ez az eszköz a továbbiakban használhatatlan lett.³⁰

²² vö. www.oki.hu

²³ Uo.

²⁴ CSÁSZI i. m. 152.

²⁵ vö. STACHÓ LÁSZLÓ – MOLNÁR BÁLINT: Médiaerőszak: tények és mítoszok. Négy évtized a pszichológia és a médiakutatás tükrében. *Médiakutató*, 2003/4, 43.

²⁶ GÖRÖG IBOLYA: *A nyilvánosság kelepcei*. Budapest: Athenaeum 2000 Kiadó, 2004, 172.

²⁷ GÖRÖG i. m. 167.

²⁸ GÖRÖG i. m. 191.

²⁹ GÖRÖG i. m. 168.

³⁰ vö. RUZSONYI – TARI i. m. 25.

Meg kell említeni, hogy kivételes esetben a szórakoztató műsorokból a hatóságok is tanulhatnak. A 70-es évek elején a terrorizmus megjelenésével sorra alakultak a speciális rendőri egységek.³¹ Hazánkban ez az 1973-as balassagyarmati túszejtés után történt meg. Tekintettel a hidegháborús időkre a nyugati módszerek elsajátítása nehézségekbe ütközött. Minden lehetőséget kihasználva, az egység parancsnokának utasítására tanulmányozni kezdték a különféle nyugati akciófilmeket. Az egyik ‘alapmű’ a Chuck Norris-féle *Delta Force* volt.³²

Összegzésként kijelenthető, hogy bár „[...] az erőszak a társadalom mindennapjainak a részét képezi, és így a közösség információhoz való joga magába foglalja azt a jogosultságot is, hogy az erőszak különböző megnyilvánulásairól tájékoztatást kaphassanak,³³ az nem lehet öncélú. A vélemény és sajtószabadság mögé bújva, azzal visszaélve történő profitszerzés nem lehet a jog és a társadalom által támogatott magatartás.

1. A rendőrség és a média

A nyilvánosságot természetesen nem lehet kizárni, még akkor sem, ha ez a nyomozók munkáját nagyban megkönnyítené, mert egyfajta kontrollt jelent az állami szervek felett, persze ha az nem nélkülözi a szakszerűséget és nem öncélú. „A sajtó szabadsága a rendőri, ügyési és bírói önkény legjobb ellenszere³⁴ – jegyzi meg Kertész Imre. Hajnóczy József szerint pedig „[...] az önkényes hatalomnak megfelelő korlátok közé szorítására nincs biztosabb orvosság, mint a sajtószabadság.³⁵ „A polgároknak ugyanis joguk van arról tájékozódni, hogy az adóíkból finanszírozott rendőrség milyen körülmények között teljesíti kötelezettségét.³⁶ Sajnálatos azonban, hogy a tapasztalat nem ezt a kontrollszerepet mutatja. „A politikai váltás után a társadalmi közhangulat a fegyveres testületekkel szemben kifejezetten ellenséges volt.³⁷ Később ez a média hatására megváltozott. Kialakult egy kép, mely szerint:

szerpe a közrend védelme, elsősorban az elkövető elfogása;

így a főszerep az elfogóé;

a bűncselekményért és az emiatt előállott helyzetért a rendőrség a felelős;

a rendőr szerencsétlen flótás, korrupt, esetleg aktív részes is az elkövetésben.³⁸

Érdekes ezt összevetni a szórakoztatóiparból megismert, tévedhetetlen, az igazságot mindig kiderítő nyomozó képével, amely gyerekkorunk óta mélyen rögzül.

Ha megfigyeljük az állami szervekről szóló híreket, azt tapasztalhatjuk, hogy szinte kivétel nélkül mind negatív tölteket hordoznak, csak a visszásságokról tudósi-

³¹ Pl. GSG9, vagyis a Grenzschutzgruppe 9 (9. határőrcsoport), Németország különlegesen képzett terror-elhárító alakulata. Vö. http://hu.wikipedia.org/wiki/GSG_9

³² vö. KÉKESI GYÖRGY: A felszámolók. Közelharc, erőnlét, lövészet, harcászat. *Regiment*, 2005/2, 14.

³³ A miniszteri bizottság R (97) 19. számú ajánlása. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények* 30., 1998, 67.

³⁴ KERTÉSZ IMRE: A bűnügyi tudósítás és a személyiségi jogok védelme. *Belügyi szemle*, 1990/11, 19.

³⁵ Idézi KERTÉSZ I. m. uo.

³⁶ GAÁL PÉTER: Fortélyos félelem izgat. *Belügyi Szemle*, 1998/6, 54.

³⁷ RUZSONYI –TARI I. m. 21–22.

³⁸ vö. NÉMET ZSOLT: A rendőr sajtókapcsolatai. *Belügyi Szemle*, 1998/6, 38.

tanak, az eredményekről, a szabályoknak megfelelő működésről nem. A normálistól való eltérés az, ami felkelti az emberek érdeklődését.

„Érdemes azon is elgondolkodni, hogy miért zívesen fogadott információ a rendőrség munkájáról szóló rossz hír. Nyilván pszichológiai okok is megjelölhetőek, mert arról, akinek az egyén felett valamilyen hatalma van, s ezért szorongást kelt, talán megnyugtató azt hallani, hogy ő is sebezhető.”³⁹ Megállapíthatjuk tehát, hogy a média alapján a rendőrség nem túl pozitív képet fest, ezen változtatandó növekszik a teljesítménykényszer. Kiemelkedő bűncselekmények esetén ez hatványozottabban jelenik meg, a fokozott érdeklődés kereszttüzében nemegyszer előfordultak túl korai nyilatkozatok. Így volt ez a móri bankrablásnál is.⁴⁰

Olykor a hatóság is megpróbál ellenlépéseket tenni, megakadályozni a szervet rossz színben feltüntető cikk megjelenését, illetve felelősségre vonni az újságírót. Ez a konfliktusfeloldás ‘aldrini módszere’.⁴¹ Egy hasonló eset kapcsán jelenti ki Gaál Péter: „Megállapítható tehát, hogy ma a sajtó és a rendőrség kapcsolatában fortélyos félelem igazgat. A rendőr tisztviselő fél a sajtótól, utóbbi pedig rendőrtől. Ennek pedig aligha lehet eredménye az, hogy hiteles, korrekt tájékoztatást kapjon a polgár, amihez egyébként az alkotmány szerint joga van.”⁴² Nem harmonikus tehát a média és a rendőrség kapcsolata. A tájékoztatás, a transzparencia mint cél helyett a bűnügyi hírek is egyszerű termékké váltak, amelyeket a kereslethez igazítanak.

Mint láthattuk az újságírás terén új módszerek honosodnak meg nálunk, a sajátos történelmi viszonyok miatt azonban hiányzik a háttér hozzá. A rendszerváltáskor átalakuló média nehézségek előtt állt a bűnügyi tudósítások kérdésében is. Korábban nem voltak bűnügyi újságírók, így meg kellett történnie a specializációnak. Ugyanakkor a korábban ezt a munkát végzők elhagyták a pályát,⁴³ így kezdetben mindenfajta szakértelem nélkül látták el ezt a feladatot. A szakértelem pedig nélkülözhetetlen, hiszen „[...] bűnügyekről tudósítani nem csupán annyit jelent, hogy beszámolunk az éppen aktuális eseményekről – hosszú, fáradságos folyamat szoros kapcsolatot fenntartani a rendőrséggel, az ügyészséggel [...], hogy átlássuk az eset minden részletét, amikor az bíróság elé kerül.”⁴⁴ Összegzésül megállapítható a mai magyar újságírói karról, hogy „[...] nincs elegendő szakképzett bűnügyi tudósító, ennek köszönhető, hogy a média durván szakszerűtlen fogalmakat honosít meg, amelyek nemcsak pontatlanok, hanem pejoratív értelműek is. Így került a köztudatba például a lopások, betörések megjelölésére a ‘kirablás’.”⁴⁵

A jelenség ellensúlyozható lenne a hatósági kommunikációval, amelynek jelentőségére már Hans Gross is rámutatott, amikor „[...] javasolta, hogy a rablásokról

³⁹ B. NÉMETH – MÜNICH – KÓ i. m. 50.

⁴⁰ Az elkövetés után 2 órával(!) megnevezett gyanúsítottokról (Horváth Szilárd, Farkas Róbert) később kiderült, hogy nem hozhatóak összefüggésbe a cselekménnyel. A nyilatkozat célja (a hatékonyság demonstrálása) visszájára sült el. vö. <http://index.hu/politika/bulvar/morigyanus2/?print>

⁴¹ Egy kellemetlenkedő újságírói kérdésre, miszerint tényleg járt-e a Holdon, egy jobbegyenessel válaszolt. Vö. SCHUMINSZKY NÁNDOR: Célkeresztben a szálkereszt. *Aranysas*, 2006/05, 78.

⁴² GAÁL i. m. 56.

⁴³ vö. GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ: A rendőrség szervezeti kommunikációja. *Belügyi Szemle*, 2005/12, 83.

⁴⁴ GÖRÖG i. m. 172.

⁴⁵ B. NÉMETH – MÜNICH – KÓ i. m. 49.

adjanak ki közleményt, ha tudják az elvitt holmik pontos leírását.”⁴⁶ A rendszerváltás-kor, a demokratikus elveknek megfelelően, a rendőrség esetében is nyitás történt a társadalom felé. A sajtókapcsolatok rendezése, az állampolgárok tájékoztatásának megszervezése, a rendőrség működésébe való betekintés biztosítása mind megoldandó feladatként merült fel. Szerencsére volt alap, ami segítséget nyújtott a korábbihoz képest radikális változtatásokhoz, hiszen a 19. század közepén az európai államok közül Magyarország szinte elsőként ismerte fel a sajtó rendkívüli fontosságát a bűnüldözés gyakorlati munkájában.⁴⁷ A sajtó ugyanis eszköz lehet a rendőrség társadalmi presztízsének javítására.⁴⁸ Hasonlóan vélekedett a kérdésről Doszpot Péter is, amikor arra a kérdésre, hogy szükségesnek tartja-e, hogy a rendőr közvetlenül tartsa a kapcsolatot a médiával, kijelentette: „[...] az a véleményem, hogy bizonyos pozícióban kötelező.”⁴⁹ Komoróczy Iván szerint pedig „sokat beszéltünk közösségbarát, polgárbarát rendőrségről, de legalább ilyen fontosnak tartom az újságíróbarát rendőrséget is.”⁵⁰ A felismerésen túl azonban a hiányosságok leküzdése még mindig nem történt meg teljesen, hiszen a rendőrségi sajtószóvivőkön túl „[...] legalább olyan fontos az első számú vezető(k) kommunikációs készsége is, ami jelenleg nem szempont a vezetői kinevezéseknél.”⁵¹ A hatósági kommunikáció során is „[...] nagy jelentőséggel bír az úgynevezett feedback és a visszajelzések alapján történő folyamatos korrekció”,⁵² amelyre még nem fordítanak kellő figyelmet nálunk. A kommunikáció egyoldalú. Ezért is mondhatja Német Zsolt, hogy „[...] úgy tűnik a Magyar Köztársaság rendőrsége nem tud mit kezdeni a kitüntetett érdeklődéssel: fél, megpróbálja kikerülni, bizalmatlan a sajtó munkatársaival, rosszat feltételez róluk. A sajtó e mögött – tegyük hozzá, nem minden alap nélkül – bajokat sejt: a szaktudás hiányát, hozzá nem értést, rosszul szervezett munkát, törvénytelen módszereket, visszaéléseket a hatalommal és anyagi eszközökkel egyaránt. A kielégítő információk hiányában a sajtó maga nyomoz, feltételezéseket gyárt saját koncepciója szerint, és gyakran melléfog. Legyünk tárgyilagosaak: a mai magyar bűnügyi újságírói kar is alul képzett, elemi kriminológiai, kriminalisztikai ismeretek hiányáról árulkodnak írásaik, de járatlanok a többi bűnügyi tudományban is, mint a büntetőjog, a büntető eljárásjog vagy a pönológia.”⁵³

2. A változás szükségessége

Mint láthattuk, radikális változásra van szükség. Az érdeklődésre leginkább számot tartó, többnyire erőszakos bűncselekmények esetén a tájékoztatáson túl megjelenik a

⁴⁶ KERTÉSZ (1990) i. m. 15.

⁴⁷ ALFÖLDI ANDREA: A magyar rendőri sajtószolgálat 1880–1914 között. *Belügyi Szemle*, 1998/6, 81.

⁴⁸ Az olasz rendőrség helyzetéről és működéséről, interjú Maurizio Marinellivel. *Rendészeti Szemle*, 1993/4, 48.

⁴⁹ „Nem lehet sztarolni olyan embert, aki nem jól dolgozik” Interjú Doszpot Péterrel. *Belügyi Szemle*, 1998/6, 80.

⁵⁰ KOMORÓCZY IVÁN: Újságírók és szóvivők. *Belügyi Szemle*, 1998/6, 68.

⁵¹ GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ: Média és bűnüldözés. *Belügyi Szemle*, 1998/6, 65.

⁵² DAUBNER GABRIELLA: Elméleti felvetések a szervezeti kommunikációról. *Belügyi Szemle*, 2006/2, 88.

⁵³ NÉMET i. m. 38.

véleménynyilvánítás is. Ilyenkor szoktak például megfogalmazni, illetve teret engedni olyan bírálatoknak, amelyek szerint felmerülhet a rendőrség felelőssége, a hatékonyság hiánya. Ezért fontos, hogy a felderítés érdekében tett intézkedésekről, az eljárás állásáról is megfelelően és ezzel egy időben(!) kapjon tájékoztatást az érdeklődő (természetesen megtartva a különböző titoktartási szabályokat). Ha ugyanis látja, hogy a lehetőségekhez képest mindent megtesznek a nyomozó hatóságok, akkor sokkal elfogadóbb lesz a remélhetőleg átmeneti eredménytelenséggel szemben. Ez az egyidejűség azonban többnyire hiányzik. Továbbá kívánatos, hogy mindezt az érintett szakemberek tegyék. (Kiemelendő, hogy a szakmabelieken az eljáráshoz köthető személyeket értem. Nem szerencsés, ha a különböző szakmai, olykor magántermészetű konfliktusokat a hírműsorokban próbálják feloldani.) Ez több okból is kívánatos (lenne): ellenőrzött információk kerülnének csak ki, és azt szakszerűen interpretálnák. Vagyis az adott esetben visszatetszést keltő jelenségek mellett ott lenne annak magyarázata is. Elengedhetetlen, hogy ehhez megfelelő tér és műsoridő álljon rendelkezésre, ne csak háttérként használják a nyilatkozókat az újságírói értelmezéshez. Minden eszközzel vissza kell szorítani az igazságszolgáltatással szembeni politikai jellegű támadásokat. Bizakodásra ad okot a számos elmarasztaló ítélet.⁵⁴ Az arányosság kérdése is kulcsfontosságú, az ügyvédi túlreprezentáltságon változtatni kell, hiszen nyomozó hatósági oldalon az objektivitás sokkal jobban garantált. Ennek hatásait a Kulcsár-ügyben tapasztalhattuk legjobban. A média készségesen teret engedett az ügyészség elleni támadásoknak, az ellenvéleményeknek⁵⁵ azonban nem. *Audiatur et altera pars!* Az ezzel kapcsolatban kiadott főügyészségi nyilatkozat szerint „[...] az ügyészség szakmailag megalapozott döntéseket hoz, melyeknek nem a nyilvánosság, hanem a bíróságok, illetve a felettes ügyészi szervek előtt kell megállni a helyüket.”⁵⁶ Ezt az elvet kellene követni a műsorok szerkesztőinek is. Szükséges természetesen, hogy a szakmabeliek partnerek legyenek ehhez. Nem szerencsés ugyanis, ha ügyész és ügyvéd bűncselekmény elkövetésével vádolja egymást.⁵⁷ Jelenleg pedig már itt tartunk.

III. A vádlottak padján

1. A bírói hallgatás

A tárgyalások nyilvánossága demokratikus alapelv és követelmény, amely mindvégig jelen volt a demokratikus államszervezetekben. „Adjatok nekem bírakat, aminőket akartok, legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom: csak azt engedjétek, hogy semmit se tehessenek másként, csak a közönség szeme előtt.” – mondta Kossuth Lajos.⁵⁸ Bentham szerint pedig

⁵⁴ <http://index.hu/politika/belhirek/?main:2006.05.10&265079>

⁵⁵ vö. <http://index.hu/politika/belfold/kesh9621/?print>

⁵⁶ <http://index.hu/politika/belfold/08150/?print>

⁵⁷ vö. <http://index.hu/politika/belfold/kulcs222211/?print>

⁵⁸ <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=AGORA0635&article=2006-0903-2101-10LGNE>

„a nyilvánosság az igazságszolgáltatás lelke”.⁵⁹ Ezt az elvet erősítette meg az Emberi Jogok Európai Bírósága is, amikor ítéletében kimondta,⁶⁰ hogy e nyilvánosság célja, hogy a perben résztvevőket megvédje a titkos igazságszolgáltatástól, másrésről eszköz a bíróságba vetett hit megőrzésére. Hozzátehetjük még, hogy betöltheti a politikai nyomásgyakorlás ellensúlyának szerepét. Természetesen vannak korlátai is, ilyen lehet a tárgyalóterem mérete, tanúvédelem, erkölcsi okok, állam- és szolgálati titkok.⁶¹ Ha szembesülünk a mai médiahelyezettel, akkor talán kijelenthető, hogy e felsorolás bővítésre szorul. Bár Solt Pál szerint is „[...] a bíróságok társadalmi presztízse magasabb annál, mint ahogy néhány újság felületes átolvasása alapján tűnik,”⁶² az átolvasás után mégis szembesülni kell azzal, hogy a legtöbb hír mégis rossz fényben tünteti fel az igazságszolgáltatás eme alapintézményeit.

A bíróság sajtókapcsolatait megfigyelve egy paradoxonnal állunk szemben. A nyomozó hatóságok széles körű reprezentáltsága a médiában nem véletlen. Számos esetben szorulnak a rend őrei állampolgári segítségre. A nyomozásnál az egyik legfőbb követelmény a gyorsaság. Minél több idő telik el az elkövetés után, annál nagyobb a lehetőség arra, hogy a bizonyítékok megsemmisüljenek, azokat megváltoztassák, illetve, hogy az elkövető elrejtőzzön. Azonban az elkövetés után közvetlenül nagyon kevés információ áll rendelkezésre, így a média bizonyos értelemben eszközként működik. A rendőrségi felhívások, a közzétett fantomképek számos esetben okozták már az elkövetők vesztét. Ugyanakkor az eljárás nyilvánossága nem lehet alapelv, kontrollálni kell a sajtóhíreket, hogy csak az jelenjen meg, ami a nyomozás szempontjából nem hátrányos. Ezzel szemben bíróságok esetében a nyilvánosság nem zárható ki, hiszen ezzel elméletileg már nem veszélyeztethetik az eljárás sikerét, ugyanis a bírósági eljárásig eljutott ügyeknél a bizonyítékok feltárása megtörtént, a terhelt felelősségre vonásának lehetősége biztosított (pl. előzetes letartóztatás). Azonban a média-kapcsolati rendszert megvizsgálva, megdöbbenve tapasztalhatjuk az alulreprezentáltságot.

Napjainkban ez a média-aktivitás nem megfelelő. Lomnici Zoltán⁶³ szerint „[...] ha nem kiegyensúlyozott az információáramlás, ellentmondónak és igazágtalannak tűnő ítéletek szülehetnek, [...] ha a rendőrség vagy a bíróság véleménye nem kellő súllyal szerepel a sajtóban, hamar kialakulhat egy adott kép az ügyről, ami miatt az ítélet sokakat felháboríthat.”⁶⁴ Varga Zoltán⁶⁵ is ezen a véleményen van: „[...] a bíróságoknak nyitniuk kell a társadalom felé. Nyitottá kell tenni az igazságszolgáltatás folyamatát, hogy a társadalomnak legyen betekintése: mi folyik a bíróságokon, hogyan működik az igazságszolgáltatás. Ha a társadalomnak lesz erre rálátása, akkor érteni fogja a történéseket is. Jobban fog tudni azonosulni azokkal a döntésekkel, ame-

⁵⁹ KISS ANNA: Média és büntetőeljárás. (Kriminológiai tanulmányok, 41.) 2004, 319.

⁶⁰ Lutz-ügy

⁶¹ vö. Kis i. m. 317.

⁶² „Aki a pártatlanságba vetett hitet feleltlenül rongálja, nemcsak a bíróságok tekintélyének árt, hanem az egész országnak” interjú Solt Pállal. *Belügyi Szemle*, 2000/1, 50.

⁶³ A Legfelsőbb Bíróság elnöke, korábban szövívője.

⁶⁴ <http://www.online.rtklub.hu/hirek/nyomtathato.php?id=030168542>

⁶⁵ Az OIT elnökhelyettese.

lyeket a bíróságok hoznak. Jelenleg ugyanis a bírósági döntések megítélése annak függvénye, hogy a társadalom honnan és milyen tájékoztatást kap egy-egy ügyről. Ha ez a tájékoztatás nincs összhangban az objektív valósággal, akkor a bírósági ítélet elmentés lesz a társadalomban kialakult képpel, és az emberek nem tudják hová tenni, miért is született meg éppen ez vagy az a döntés.”⁶⁶

A *szólás szabadsága* című műsor is foglalkozott a kérdéssel, a kifejező *Zajos perek, néma bírók* címmel.⁶⁷ A műsorvezető⁶⁸ felkonferálása máris jelezte a fő problémát a nyilvánosság kérdésében: „odacsapják az ítéleteket jogásznyelven, emészthetetlenül.” Fleck Zoltán rámutatott, hogy egyik hatalmi ág sem tudja befolyásolni a bírói hatalmat, egyetlen kontroll a nyilvánosság, ugyanakkor az ítélezés társadalmi elfogadás nélkül nem működhet. Sándor Zsuzsa szerint „Van egy bizonyos gyanakvás bizonyos frekvenciát ügyekben” míg Sódor István véleménye az, hogy ez a gyanakvás növekvő. Ezzel párhuzamosan éles, és néhol a személyeskedéstől sem mentes vita bontakozott ki egy Lomnici-interjú után, amelyben a következő hangzott el: „A bírók döntései nyilvánosak, megindokolják az ítéletet, amit aztán meg lehet fellebbezni. A kritikának ez a módja. A biztos jogrendszereknél, ahol a bíróságok működése anyagiilag is alá van támasztva, nincs a napilapokban bírálati lehetőség. Franciaországban, ha megszületik egy közérdeklődésre is számot tartó ítélet, polgári és büntetőjogi szakemberek, professzorok szedik ízekre – szakfolyóiratokban, nem pedig napi- és hetilapokban.”⁶⁹ Bár korábban többször is kijelentette, hogy „a tárgyalás nyilvánossága rendkívül fontos alapelv, amit tiszteletben kell tartani”,⁷⁰ a sajtó és egyes szakmabeliek felháborodása nem váratott magára. Kovács Zoltán erre így reagált az *Élet és Irodalom* hasábjain: „Az idevágó rendelkezés kimondja tehát, hogy a bírósági tárgyalás egyik alapelve a teljes nyilvánosság.”⁷¹ Azonban az Alkotmány nem teljes nyilvánosságról szól. Jól jelzi ez, hogy a nyilvánosság fogalmán mindenki mást ért. Kovács szerint ugyanis a sajtó egésze a „hivatali közlönyöktől a bulvárlapokig” tart, és rámutat, hogy a szakfolyóirat-olvasás szűk körű.⁷² Ez önmagában igaz, de gondolkodjunk el azon, hogy egy bulvárlap tényleg megfelelő fórum-e erre? Hozzá nem értő újságírók írnak hozzá nem értő olvasóknak bonyolult jogkérdésekről? Hogyan valósulhat meg így a szakszerűség és a hitelesség? Véleményem szerint meg kell történnie a specializációnak. Ez nem azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatásról szóló cikkek csak szakfolyóiratban jelenhetnek meg, hanem azt, hogy ezek a témák szakértelmet igénylők. Ugyanakkor Fleck Zoltán rámutatott, hogy szemléletváltás szükséges a bíróságok esetében is, hiszen nem megfelelően kezelik még a megfogalmazódó kritikákat. „A magyar bíróságok azonban nem csupán szervezeti ügyekben türik nehezen a kritikát, hanem az ítélezéssel kapcsolatosan is. A bírák egyszerűen

⁶⁶ POGONYI LAJOS: „Bíró úr, hogyan bírja ezt idegekkel?” *Népszabadság*, 2005. szeptember 12.

⁶⁷ 2006. július 16.

⁶⁸ Györfly Miklós

⁶⁹ <http://www.hetivalasz.hu/printable.php?chid=13934>

⁷⁰ <http://www.vagy.hu/nyomtatobarat.php?id=5924&PHPSESSID=f62ff82a6af2f4bf3f69cccc9163d653>

⁷¹ <http://www.es.hu/up/printable.asp?channel=PUBLICISZTIKA0629&article=2006-0723-2359-18WGOT>

⁷² vö. uo.

nem szoktak hozzá, hogy egy-egy jogterületen rendszeresen elemezzék az ítélkezési tendenciákat. A jogászközvélemény és a jogtudomány itthon máig nem tudatosította, hogy a kritikának alkotmányos funkciója is van.”⁷³

A kritika megfogalmazása önmagában egy kívánatos dolog, hiszen ez mozdíthatja elő a fejlődést. A mai magyar valóság azonban nem ezt igazolja. A ‘kritika’ fegyver lett. Megfigyelhető, hogy egyre többen támadják a bíróságokat alaptalanul, kedvező ítélet reményében. Pokol Béla szerint: „[...] a sajtó által érdeklődésre tartó ügyek jelentős része politikai elemet is tartalmaz. Ha a bíró nyilatkozik ezen ügyek valamelyikében, fennáll a veszélye, hogy politikai viták szereplőjévé válik. Vagy ő fogalmaz meg ilyen nézeteket, vagy akarata ellenére sodorják bele.”⁷⁴ A közelmúlt történései is őt látszanak igazolni. Egyre gyakoribb, hogy politikusok a feljelentők, vagy a feljelentettek. Az ügyek egy része később bíróság elé is kerül, ahol a politikai motívum tovább kísért. Ilyen esetben nem lehet ‘jó’ ítéletet hozni, hiszen a tapasztalatok is azt bizonyítják, hogy akire nézve kedvezőtlen az ítélet, utána támadást intéz majd a bíróság ellen, elfogultsággal, összeesküvéssel vádaskodva. Jelenleg már a vádemelésen is túl van a Fővárosi Bíróság vs. Munkáspárt ügy. A párt internetes honlapján tettek közre egy közleményt, amelyben a bíróság egy korábbi ítéletét bírálták. A VIII. kerületi ügyészség nagy nyilvánosság előtt elkövetett rágalmozás vétségében emelt vádat.⁷⁵ Kíváncsian várjuk a további fejleményeket és a precedensjellegű ítéletet. Hasonló eset történt Lengyelországban is.⁷⁶

A jelenlegi helyzet visszasságait a média képviselői is érzékelték, és partnernek bizonyultak a változtatás folyamatában.⁷⁷ Megnyugtató tehát, hogy elindult egy folyamat, a döntés születőben van. A bírók hallgatását előíró törvény megváltoztatásának szakmai javaslata már megfogalmazódott, csak a politikai elhatározás hiányzik.⁷⁸ A bíróság és a média kapcsolatának rendezése érdekében más lépés is történt már. Speciális tanfolyamokat szerveznek leendő újságíróknak, ahol bírók is oktatják őket.⁷⁹ Cserni János, ezzel kapcsolatban mondta, hogy „[...] tisztelet a kivételnek, de az újságírók jelentős része, a társadalom többségéhez hasonlóan, még az igazságszolgáltatásra vonatkozó legalapvetőbb szabályokkal sincs tisztában. Ezért az ismeretterjesztés jegyében a Fővárosi Bíróság megcélozta a sajtó munkatársait.”⁸⁰

2. A bírósági tudósítások

A tudósításokat vizsgálva megállapíthatjuk, a hírek szerkezete aggasztó. A közvéleményt jobban érdeklő, jelentősebb bűnügyekről tájékoztatnak csak, a számszerű

⁷³ <http://www.vaskuti.hu/mozaik/Fleck%20Zoltan%20jogszociologus.doc>

⁷⁴ <http://www.vaskuti.hu/mozaik/A%20biroi%20politizalas%20veszelyeirol.doc>

⁷⁵ Vádirat: B. VIII. 3962/2005/8-II.

⁷⁶ Skalka v. Lengyelország ügy. Vö. <http://www.es.hu/up/printable.asp?channel=PUBLICISZTIKA0634&article=2006-0828-0203-09BNGG>

⁷⁷ vö. <http://www.online.rtlklub.hu/hirek/nyomtathato.php?id=030168542>

⁷⁸ vö. <http://www.vaskuti.hu/mozaik/A%20birak%20is%20megszolalhatnak%20peres%20ugyekben.doc>

⁷⁹ SZTE Médiaintézete

⁸⁰ <http://www.vaskuti.hu/mozaik/142.doc>

többséget jelentő mindennapos ügyekről már nem. Az állampolgárban így az a téves képzet alakulhat ki, hogy mindennaposak az erőszakos, brutálisan elkövetett bűncselekmények. Torzul a bíróságról kialakult kép is, hiszen ezeknél a jelentős ügyeknél a széles néptömeg igazságérzetének megfelelő ítélet nagyon ritkán születik, és ezeknek a közérthető magyarázata is elégtelen. Így azt tapasztalják a laikusok, hogy súlyos bűncselekmények történnek, az ítéletek pedig enyhék. Vizsgáljuk meg ennek okait. A jogrendszer fejlődésével, a szankciórendszer differenciálásával a történelem során az igazságszolgáltatás egyre jobban eltávolodott a hétköznapi emberektől. Korábban például az életellenes bűncselekmények elkövetőit az elfogás után rövidesen ki is végezték, míg manapság a hosszúra nyúló eljárás kimenetele kevésbé egyértelmű. Tovább növeli a társadalom és a bíróság közötti szakadékot, hogy nem ugyanazok az információk állnak rendelkezésükre. A sajtó általi befolyásolás is jelentős. Így a társadalmi elvárás és az ítéletek ritkán találkoznak. Érdekes kérdés, hogy meg kell-e felelni az elvárásoknak? Ha ugyanis a társadalom igazságérzetének nem felelnek meg az ítéletek, akkor az az igazságszolgáltatás erodálásához vezet, csökken annak presztízse, de a generális prevenció hatása is. Az 1998. évi büntető novella indokolásában is a szigorítás egyik céljaként szerepel a büntetéskiszabási gyakorlat közelítése 'a társadalom érzületéhez',⁸¹ hiszen „[...] már-már közhely, hogy a közvélemény általában büntetéspárti.”⁸² Ugyanakkor „[...] ma már nemcsak sztárrendőrök, hanem sztárbűnözők is vannak,”⁸³ akiről a média pozitív képet alakít ki. A befolyásolás tehát folyamatos, mindkét irányba. Ilyen helyzetben nem is hozható a közvélemény számára megfelelő ítélet.

A bűnügyi híreket tovább elemezve az előző fejezetben ismertetetthez hasonló szereptévesztést láthatunk a média részéről. Ítéleteket szavaztatnak meg a nézőkkel,⁸⁴ illetve teljes médiakampány kezdődik egyes kiemeltebb ügyekben. Jó példa erre a Kulcsár-ügy megfilmesítése. A tárgyalás még el sem kezdődött, a filmet⁸⁵ máris bemutatták, „[...] a *Kulcsár&Haverok* így végül inkább a brókerbotrány szerves része lett, mert csak a zavart fokozza, és félretájékoztatja, akit még lehet.”⁸⁶ Többnyire amint van gyanúsított az adott ügyben, azonnal kialakítanak róla egy képet: ártatlan vagy bűnös, és az ítélethozatalig többé-kevésbé ragaszkodnak is hozzá. Az ehhez hasonló médiatevékenység folyamányaként a bíróság azzal kénytelen szembesülni, hogy máris döntöttek helyette, és inentől kezdve mindenki számára 'elfogadható' ítéletet nem is hozhat. Fennáll annak a veszélye is, hogy a bíró – függetlenségét demonstrálandó – szembemegy ezekkel az elvárásokkal. Így a bíróra hatalmas nyomás nehezedik, egyrésztől közvetlenül a média által, másrésztől, közvetett módon a hírek által átformált társadalom részéről. Kérdéses, hogy az ellenállás mennyire lehetséges, hiszen akár tudat alatt is jelentős lehet ez a befolyásolás. A tárgyaláson nem hiányozhat a szubjektív elem, a bíró ugyanis nem gép. E szubjektivitásban menthetetlenül

⁸¹ <http://jura.ajk.pte.hu/print.php?cikk=24>

⁸² KERTÉSZ IMRE: A közvélemény igazságszolgáltatása. *Belügyi Szemle*, 1998/1, 62.

⁸³ BUJÁKI i. m. 41.

⁸⁴ Pl. a móri bankrablás esetében a Kékfény című műsorban.

⁸⁵ OBERSOVSZKY PÉTER (rendező): *Kulcsár & Haverok*. 2005.

⁸⁶ <http://index.hu/kultur/cinematix/kritika/kh1117/?print>

keveredik a személyes meggyőződésen alapuló kép a sajtó által mesterségesen kialakítottal. Ahogy Philippe Lancon mondta, „[...] senki sem menekülhet a televízió elől, kivéve talán néhány indiánt vagy nomádot.”⁸⁷ Egy rutinos, tapasztalt bíró persze nem úgy reagál erre a presszióra, mint a tanács nem jogvégezett tagjai, az ülnökök. Az angolszász jogrendszerek sincsenek jobb helyzetben, ott az esküdszék intézménye képviseli ezt az elemet. Talán nem véletlenül vezették be az USA-ban, hogy a nagyobb érdeklődést kiváltó ügyeknél⁸⁸ az esküdszéket elzárják a külvilágtól.⁸⁹ Gondoljunk csak Grebner, amerikai empirikus kutatásaira, amely szerint a televízió-függő esküdtek sokkal szigorúbb büntetés – ideértve a halálbüntetést is – mellett szavaznak, mint azok, akik nem rabjai e szórakozásnak.⁹⁰

Ne felejtjük el, a tárgyaláson több szereplő is van. A tanúk esetében a hatás még inkább fokozódik. A vádemelés és a jogerős ítélethozatalig többnyire több év is eltelik. Már önmagában ez elég, hogy a tanú által nyújtott segítség csökkenjen. Kertész Imre szavaival élve „összekeveredtek benne az eredeti és a másodlagos emlékképek.”⁹¹ Végül említsünk meg még egy szereplőt, akinek a korábbiaktól eltérően érdeke is a médiaszereplés: a vádlottat illetve az ügyvédjét. Sajnálatos jelenség, hogy egyesek tudatosan kihasználva a nyilvánosságot, visszaélnék ezzel a lehetőséggel, így gyakorolva nyomást a hatóságokra és a bíróságra a kedvezőbb elbírálás érdekében. E nyomásgyakorlás közben nem rettennek meg attól, hogy alaptalan vádaskodással, nemtelen támadásokkal ne rombolják az államiságunk alapintézményébe vetett közbizalmat. A jövő szempontjából is sajnálatos ez, hiszen az ilyen ügyvédek lesznek a túlzott szereplés miatt a ‘sztárügyvédek’, a fiatal jogászgenerációk példaképei.

Katz 1987-es vizsgálata szerint a bűnügyi hírek 12%-a szólt a bírósági tárgyalásról vagy a büntetésről, míg 88%-nak csak a bűncselekmény elkövetése volt a témája.⁹² Így nem kapcsolódhat össze a büntett-büntetés fogalompáros. Azóta a médiaérdeklődés fokozódott. A sztárbűnözőkkel kapcsolatos eseményeket szeretik végigkövetni egészen az ítélet végrehajtásáig. „Régen csak a portrékészítő által megrajzolt képeket ismerhettük meg, manapság az USA 47 államában a tévékamerák jelen lehetnek a tárgyalások alatt [...]”, egyfajta szerepjátzásba kényszerítve a bírót is.⁹³ Lomnici Zoltán szerint is kezd begyűrűzni az angolszász típusú tárgyalási stílus, nálunk is egyre inkább színházhoz hasonlít egy-egy bíróság előtt folyó eljárás.⁹⁴ Napjainkban a tárgyalás nemcsak a hírekben jelenik meg. „Egy-egy bírósági tárgyalás után máris a megfilmesítés jogairól döntenek az illetékesek.”⁹⁵ Hatalmas tévedésben volnánk,

⁸⁷ SZELES i. m. 99.

⁸⁸ Pl. az O. J. Simpson ügy.

⁸⁹ vö. KISS i. m. 325–326.

⁹⁰ vö. STACHÓ LÁSZLÓ – MOLNÁR BÁLINT: Médiaerőszak: tények és mítoszok. Négy évtized a pszichológia és a médiakutatás tükrében. *Médiakutató*, 2003/4, 34.

⁹¹ KERTÉSZ (1990) i. m. 18.

⁹² vö. CSÁSZI i. m. 112.

⁹³ vö. SZELES i. m. 78.

⁹⁴ <http://www.vaskuti.hu/mozaik/49.doc>

⁹⁵ Az üzleti értékét jól jelzi, hogy Amy Fisher óvadékát, amely jelentős összeg (80 000 \$) volt, az egyik hollywoodi producer fizette ki, a megfilmesítés végett. Vö. SZELES i. m. 77. és 79.

ha ezt nyugati jelenségnek tartanánk. Gondoljunk csak a *Halál villamosára*, amelyet a jogerős ítélet előtt már bemutattak.⁹⁶

Tehát a bíróság társadalmi megítélésén javítanunk kell. Az aktívabb médiakapcsolatok kiépítése nélkülözhetetlen. Fleck Zoltán is rámutatott erre: „[...] valószínűleg nem sikerült jól kommunikálni a bírói döntéshozás természetéhez tartozó sajátosságot, hogy előfordulhatnak egymásnak ellentmondó ítéletek, hogy jogaink védelmének fontos biztosítéka, hogy a magasabb fórumok felülvizsgálják az alacsonyabb szintű döntéseket. Vagy a koncepcionálisan eltérő értelmezések nagy jelentőségű, a társadalom figyelmét borzoló és bonyolult ügyekben fordulnak elő. Mindenesetre ezt a közvélemény a rendszer diszfunkciójaként érzékeli.”⁹⁷ Ezt a képet erősítik az ártatlanul bűnhődőkről szóló történetek, amelyek az elmúlt időszakban közkedvelt témának bizonyultak.⁹⁸ A Pusoma Dénes tragédiáját bemutató *Daráló* című dokumentumfilm,⁹⁹ vagy a *Fekete fehér* Ragályi-film mellett sokat foglalkoztak a különböző politikai műsorok Burkáék történetével is. Mindkét ügy esetében igaz, hogy a közvélemény, a velük szűkebb környezetben élők továbbra is bűnösnek tartották őket, pedig már Beccaria is kijelentette: „[...] egy bűnnel vádolt, bebörtönzött, majd felmentett ember nem szabadna, hogy magával vigye a gyalázat legkisebb bélyegét is.”¹⁰⁰ A zavart tovább fokozzák egyes nem kellően átgondolt nyilatkozatok. Ilyen volt például a Debreceni Fellebbviteli Főügyészség képviselőjének a véleménynyilvánítása a Burka-ügyben (a bűnösségüket sugallta a felmentő ítélet után),¹⁰¹ de hasonló hatást vált ki, ha teret engedünk nem bizonyított összeesküvés-elméleteknek, mint ahogy az a Somogyi Tamás féle ügyben (Bianca Unu) is történt.¹⁰²

Összegzésül: az információhiány, a különböző jogkérdési nehézségek bemutatatlansága, az eljárási cselekmények ismeretlensége, a garanciális rendelkezések el nem fogadása vezet többek között oda, hogy az illetékes szerv döntésével a laikus nem tud azonosulni, a háttérben hozzá nem értést, korrupciót, felkészületlenséget sejt. Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy szakszerűen, ám közérthetően értesüljenek az állampolgárok e kiemelkedő ügyekről. Közelíteni kell a jogásztársadalmat, a jogász munkát az emberekhez. El kell fogadni, hogy a bírósági eljárás nyilvánossága állampolgári jog. „Ugyanakkor az eljáró hatóságnak, bíróságnak is joga van arra, hogy befolyásolástól mentesen végezhesse a feladatát.”¹⁰³

⁹⁶ BALLA PÉTER: Tömegkommunikáció és bűnözés viszonya – egy esettanulmány kapcsán. *Magyar Jog*, 1994/1, 45.

⁹⁷ <http://www.es.hu/up/printable.asp?channel=PUBLICISZTIKA0629&article=2006-0724-0003-56TDEC>

⁹⁸ A téma aktualitását jól jelzi, hogy több mint félmilliárd forint kártalanítást fizetett ki az állam az elmúlt öt évben olyan embereknek, akik ártatlanul kerültek ‘rács mögé’. Vö. <http://index.hu/politika/bulvar/kar0612r/?print>

⁹⁹ rendező: Komenczi Norbert, 2004

¹⁰⁰ CESARE BECCARIA: *A bűnökről és a büntetésekről*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 1998, 48.

¹⁰¹ vö. <http://www.atv.hu/friderikusz/?q=node/427/print>

¹⁰² vö. <http://www.atv.hu/friderikusz/?q=node/169/print>

¹⁰³ KISS i. m. 318.

IV. „A börtön ablakába...”

A büntetés-végrehajtás speciális terület az igazságszolgáltatáson belül, jelentős eltéréseket találhatunk a megelőző szakaszokhoz képest. Emlékezzünk csak Foucault szavaira: „[...] maga a büntető ítélet jelöli meg negatív és egyértelmű jellel az elkövetőt: nyilvánosságot kap tehát a vita és az ítélet meghozatala, de a végrehajtás mint ha szégyentöbblet volna, amelyet az igazságszolgáltatás szégyell kiróni az elítéltre; távol tartja tehát magát, igyekszik mindig másra bízni, a titok pecsétje alatt.” Ruzsonyi szerint: „Így vált tehát a büntetés-végrehajtás és ezen belül a börtön a ‘kéz’ szerepévé, amely végrehajtja az önmagát beszenyezni nem akaró ‘fej’, az igazságszolgáltatás ítéleteit.”¹⁰⁴

A büntetés-végrehajtás átalakulása magával hozta a nyilvánossághoz való viszonyának változását is. Kezdetben a tárgyalást közvetlenül követte az ítélet végrehajtása, a végig jelenlévő tömeg előtt. „Később – a kapitalizálódó polgári társadalmakban – már értékévé vált az ember, illetve a szabadság.”¹⁰⁵ A kegyetlen és megalázó büntetési nemeket felváltotta a szabadságvesztés. A korábbi büntetések helyett – amelyek csak egy aktusból álltak – megjelentek az állapotbüntetések. Ez az egyik ok, amely miatt megszűnt a nyilvánosság, a másik pedig a büntetés jellegében keresendő: a kivégzések és csonkítások egyfajta látványosságként szolgáltak, viszont kevés izgalmas pillanata van egy több éves börtönbüntetés végrehajtásának. Az okok tehát nem a társadalmi változásokban keresendők. Ahol még van halálbüntetés, ott máig sokkal nagyobb az érdeklődés. Az USA-ban a 70-es években fokozódott a nyomás a média részéről.¹⁰⁶ Egyes arab államokban a kivégzések továbbra is nyilvánosak, a közép-kor óta nem történt változás. Tehát a büntetési nemek átalakulásával a végrehajtás egyre jobban eltávolodott a társadalomtól. „A rendszerbe kerülő fogvatartottak a társadalom számára nem léteztek többé, a sorsuk érdektelenné vált, a ‘társadalom’ nem is akarta figyelemmel kísérni a falakon belül történő eseményeket. A börtönt végállomásnak, olyan zárványnak tekintették, ahova a társadalom azokat úzi, akiket nem szeretne tagjai között tudni.”¹⁰⁷ „A börtönvilág misztikuma örök életű.”¹⁰⁸ A rendszer-váltást megelőzően már megjelent egyfajta nyitás a társadalom felé, ennek a misztikumnak a feloldása végett. A hetvenes-nyolcvanas években a börtönökben is megjelentek a filmesek és az első, még illegális könyvek, mint például Fehérvári István *Börtönvilág Magyarországon*.¹⁰⁹ A szakma azonban még rosszul reagált a növekvő érdeklődésre.¹¹⁰ A rendszerváltást követő években történt szemléletváltás a fegyveres szervek nyilvánossághoz való viszonyában.¹¹¹ A változást sürgette, hogy a büntetés-

¹⁰⁴ RUZSONYI PÉTER: A médiával együtt. *Börtönügyi Szemle*, 1998/4, 2.

¹⁰⁵ RUZSONYI i. m. 3.

¹⁰⁶ vö. PAP ANDRÁS LÁSZLÓ: Szólásszabadság, mítoszépítés és rendvédelmi valóságshow. *Belügyi Szemle*, 2004/9, 120.

¹⁰⁷ RUZSONYI i. m. 2–3.

¹⁰⁸ BUJÁKI i. m. 41.

¹⁰⁹ RUZSONYI i. m. 3.

¹¹⁰ vö. RUZSONYI i. m. 4.

¹¹¹ BUJÁKI i. m. 40.

végrehajtás egyre nyitottabbá vált, megjelentek különböző karitatív szervezetek, iskolák és miszsiók.¹¹²

„Elmondható, hogy az évek során egy tudatosan épített, jó kapcsolatrendszer kezdett kialakulni a média képviselőivel,¹¹³ amelyhez a kezdeti lépés már 1979-ben megtörtént, a sajtófelelősi beosztás létrehozásával.¹¹⁴

A BVOP felismerte a médiaérdeklődés kielégítésének fontosságát, ezt alátámasztja az is, hogy létrehozták a Sajtó- és Kommunikációs Önálló Osztályt.¹¹⁵ Napi kapcsolat alakult ki, rendszeres sajtófigyelés történik, rendkívüli eseményekkor pedig azonnali sajtóközleményben tájékoztatnak.¹¹⁶ A kommunikáció profizmusát jól jelzik a különböző visszaélésekről szóló tudósítások. 2006. augusztus 24-én egy főtörzsőr-mester intim kapcsolatba lépett egy fogvatartottal. A férfit szeptember 7-én(!) már el is bocsátották az állományból.¹¹⁷ Ez a tudósítás lehet a mintapéldánk. A hír tartalmazza tárgyilagosan a bűncselekmény elkövetését, majd beszámol a gyors felelősségre vonásról. Természetesen nem jogerős ítéletről van szó, mégis egyfajta jelzésértéke van az olvasó számára: a bűnös megbűnhődik.

Vizsgáljuk meg a büntetés-végrehajtás lenyomatát a sajtóban. Megtalálhatóak a szakmai és a laikus közönség, sőt a fogvatartottak számára is megfelelő sajtóorgánusok. Börtönügyi szemle, Hírlevelek,¹¹⁸ egy évig jelentkezett a Rács című sorozat,¹¹⁹ a Börtönújság.¹²⁰ Jelenleg pedig a büntetés-végrehajtás helyzetét bemutató film készítését tervezik, valamint tájékoztató füzetek megjelentetését, idegen nyelven is.¹²¹

Ugyanakkor itt is jelen vannak a korábban már tapasztalt problémák. Nehézségekbe ütközik a sajtószabadság és az igazságszolgáltatás működéséhez fűződő társadalmi érdek egyeztetése, mint pl. a Clodo¹²² vagy a Tribuszerné-féle ügyekben is láthatuk.¹²³ „Az 1999-es év fogvatartotti nyilatkozatainak egy része alkalmas volt arra, hogy különböző politikai irányzatok, pártok a politikai küzdelem eszközeként alkalmazhassák. Tapasztalható volt az is, hogy egyes ügyvédek a közvéleményt a médiumokon keresztül próbálták szembeállítani a nyomozó hatóságokkal, az ügyészi, büntetés-végrehajtási, bírói szervekkel. Ezzel céljuk az volt, hogy nyomást gyakoroljanak a fent említett szervekre, védenekik érdekében.”¹²⁴ A rágalomhadjáratot tovább erősítette, hogy egy miniszteri döntés értelmében a fogvatartottak minden korlátozás

¹¹² RUZSONYI i. m. 5.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ vö. RUZSONYI – TARI i. m. 20.

¹¹⁵ vö. BUJÁKI i. m. 42.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ vö. <http://index.hu/politika/bulvar/brtnsx0907/?print>

¹¹⁸ vö. BUJÁKI i. m. 44.

¹¹⁹ vö. RUZSONYI i. m. 6.

¹²⁰ vö. RUZSONYI – TARI i. m. 24. és BUJÁKI i. m. 41–44.

¹²¹ vö. BUJÁKI i. m. 41–45.

¹²² vö. BUJÁKI i. m. 42–43.

¹²³ Uo.

¹²⁴ Uo.

nélkül levelezhetek a médiával.¹²⁵ Kijelenthető tehát, hogy „[...] a közeljövőben a közvélemény befolyásolására alkalmas hasonló jellegű műsorok elkészítéséhez a büntetés-végrehajtás vezetésének nem célszerű hozzájárulni.”¹²⁶ Itt is igaz megállapításunk: „a tapasztalatok szerint sajnos a negatív hír jelenti a szenzációt.”¹²⁷

A BVOP sajtófigyelése szerint az írott sajtó jellemzően a fogvatartottak iránt érdeklődött. Külön figyelmet szenteltek a börtönéletnek, a fogvatartottak helyzetének és társadalmi megítélésének.¹²⁸ Egyre gyakrabban domborodik ki ‘az ember’, maga a bűncselekmény sok esetben másodlagos szerepet kap a témafeldolgozás során.¹²⁹ Kialakult egy kettős szemlélet a büntetés-végrehajtással szemben. A nyilvánosság növelte a társadalmi elfogadottságot, viszont ellenérzéseket váltott ki a börtönök humanizálása, hiszen erre az időre esett a bűnözés ugrásszerű növekedése (szervezett bűnözés megjelenése). „A fogvatartottak jelentős körét érintően megjelent a kimaradás, a rövid tartamú eltávozás, az otthon tölthető szabadság intézménye. A társadalom ezt a látszatellentmondást nehezen fogadta el, a média pedig csak fokozta az indulatokat a ‘szanatóriumi körülmények’ gyakori emlegetésével, illetve egyoldalú bemutatásával.”¹³⁰ Ennek hatására kialakult az a kép, hogy büntetésről nem is igazán beszélhetünk. A társadalom ezt egyfajta kirekesztéssel próbálja kompenzálni, hogy tovább ‘bűnhődjön’ a büntetését kitöltött elkövető.

Szükséges lenne tehát, hogy jobban közelítsük a laikusokat a valósághoz. A mai börtönviszonyokról kevesen rendelkeznek valós információval. Néhány, háttérként használt börtönfelvétel nem adja vissza, hogy mit is jelent 20–30 évet így eltölteni. Nem értik, hogy miért biztosítanak ‘szórakozási’ lehetőségeket a fogvatartottaknak, hiszen nem tudják, hogy ezek nélkül már rövid távon is kezelhetetlenné válnának a bentlakók, a visszailleszkedésük pedig lehetetlenné válna. Tehát szemléletváltás szükséges itt is. A sztárbűnözőkön túl a börtönőri élet bemutatása, a korrekt és szakértői tájékoztatás nélkülözhetetlen ehhez.

Végül kiemelném, hogy a média a büntetés-végrehajtás kezében is eszköz lehet. Emlékezzünk Beccaria-ra, aki szerint „[...] nem a büntetés ereje az, amely a legnagyobb hatást gyakorolja az emberi lélekre, hanem annak kiterjedése”, vagyis „[...] én magam is ilyen hosszú és nyomorúságos sorsra jutok, ha hasonló bűnököt követek el.”¹³¹ Eszerint a legjobb generális prevenció, ha a potenciális elkövetők szembesülnek a lehetséges következményekkel. Ugyanakkor egyfajta kontrollként is használható, ugyanis a szabadságvesztés az, ahol az emberi jogok a legjobban korlátozódnak. Vókó György szerint is „[...] jó megoldás az, ha a büntetés-végrehajtást, az egész büntető felelősségre vonást övező garancia- és kontrollrendszer minél gazdagabb, sokrétűbb.”¹³²

¹²⁵ RUZSONYI – TARI i. m. 21.

¹²⁶ BUJÁKI i. m. 43.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ vö. BUJÁKI i. m. 41.

¹²⁹ BUJÁKI i. m. 43.

¹³⁰ RUZSONYI i. m. 6.

¹³¹ BECCARIA i. m. 44.

¹³² VÓKÓ GYÖRGY: Garanciák. A büntetés-végrehajtást övező biztosítékok. *Börtönügyi Szemle*, 1998/3, 29.

V. Befejezés

A nyilvánosság, az állampolgár tájékoztatáshoz és tájékozódáshoz való joga a demokratikus államok alapelvei. Így valósulhat meg a társadalmi kontroll az államszervezet felett, illetve lehetőséget teremt az aktív részvételre a társadalmi, politikai folyamatokban. Ehhez a legjobb eszköz a szabad média – persze, ha az feladatának megfelelően működik. A tapasztalat sajnos nem ezt mutatja. A visszasságok legfőbb oka a szereptévesztés.

A demokratikus jogelvek érvényesülését nem a médiának kell biztosítani, hanem a mindenkori jogrendnek. A jognak kell olyan garanciarendszert felállítani, ami megakadályozza a visszaéléseket, így a média feladata a tájékoztatásra korlátozódhat. „Sokan a sajtót, a rádiót, a televíziót szinte hatóságnak tekintik, a sajtótól várják valódi vagy vélt sérelmeik orvoslását.”¹³³ Ennek azonban véget kell vetni. Nem a média feladata a fennálló társadalmi, gazdasági, politikai rend megváltoztatása, jogi kérdésekben való döntés, hanem ehhez csak információt szolgáltatathat az állampolgárok számára.

„A napilapok, úgy látszik, képtelenek különbséget tenni egy biciklibaleset és a civilizáció összeomlása között.”¹³⁴ E feszültségen túl egy másik jelenség, hogy „[...] manapság például vitaként fogalmazódik meg majd minden közügy, még akkor is, ha eldönthető lenne vita nélkül is, és akkor is, ha a viták során sem alakítható ki semmilyen közmegegyezés a szóban forgó ügyről.”¹³⁵ E viták során a különböző szervek különösen nehéz helyzetben vannak. „Nemzetközi vizsgálatok is igazolják, hogy általában a testületek nem tudnak megfontoltan védekezni, tapasztalataik arra intik a vezetőket, hogy a bírálatra nem válaszolni még mindig jobb, a magyarázkodás ugyanis szinte mindig ügytelenséget sejtet, és eleve vesztes pozíciót eredményez.”¹³⁶

Cicero szerint: „[...] nem tudni, amik körülöttünk történnek annyi, mint szüntelenül idéetlen gyermekkorban maradni.”¹³⁷ E tudáshoz pedig a média segítségével juthatunk el a legkönnyebben. Bátran állíthatjuk tehát: „az egészet tekintve: a média teremtő hatalom.”¹³⁸ „A befogadónak pedig jó esélye van arra, hogy előbb-utóbb szereplője legyen ennek a szerkesztett műnek, hogy olyannak lássa a világot, amilyenek azt a tömegkommunikáció alkotta.”¹³⁹ Gerbner szerint azoknak, akik számára a televízió elsődleges információ- és ingerforrás, igen beszűkült valóságképük alakul ki.¹⁴⁰ Hiszen „[...] ha azt sugalljuk, hogy olyan társadalomban élünk, amely velejéig romlott, senkiben bízni nem lehet, akkor ehhez igazodnak az emberek, magukról is ezt képzelik.”¹⁴¹ Ne hagyjuk, hogy ez így legyen!

¹³³ TÖRÖ KÁROLY: Sajtószabadság és személyiségvédelem. *Magyar Jog*, 1990/6, 513.

¹³⁴ http://hu.wikiquote.org/wiki/George_Bernard_Shaw

¹³⁵ CSÁSZI i. m. 29.

¹³⁶ RUZSONYI – TARI i. m. 27.

¹³⁷ KOLTAY ANDRÁS: *Fejezetek a vélemény és sajtószabadság köréből.* (egyetemi jegyzet) Budapest: PPKÉ JÁK, 2004, 19.

¹³⁸ VIRÁG (1994) i. m. 171.

¹³⁹ VIRÁG (1994) i. m. 172.

¹⁴⁰ STACHÓ – MOLNÁR i. m. 34.

¹⁴¹ SOLT i. m. 51.

